

FLORIS ENDE BLANCEFLOER¹:

DE KRUISTOCHT VAN DE HOOFSE LIEFDE.

70 jaar na Hesseling²

Er is binnen de literatuur geen universeler thema denkbaar dan de liefde tussen man en vrouw. Zonder Cleopatra zou Antonius waarschijnlijk nooit uit de historische schaduw van Caesar zijn getreden, en denken we bijvoorbeeld ook aan de tragische liefde van Romeo en Julia. Op dezelfde wijze heeft de middeleeuwse literatuur zijn grote, al dan niet dramatische idylles gekend. Wie heeft immers nog niet gehoord over de ontoelaatbare romance tussen Lancelot en Guinevere, tot ongekende hoogten verheven door het literaire talent van Chrétien de Troyes. En dit is slechts één voorbeeld uit de vele.

Eén van de grote pioniersverhalen in dit genre is *Floris ende Blancefloer*, dat zowel geografisch als in de tijd een ruime verspreiding heeft gekend binnen middeleeuws Europa, van het Scandinavische Noorden tot het door de Franken bezette gebied van de Griekse Peloponnesos. In een artikel over de verspreiding van deze roman in Zuid-Europa kon de grote Nederlandse neo-hellenist D.C. Hesseling dan ook zonder veel schroom stellen: "Het aantal woorden dat de overgrote meerderheid der mensen nodig heeft om zijn gedachten uit te drukken, is klein, veel kleiner dan men geneigd is te denken. Ook 't aantal verhalen dat aan de geestelijke behoeften van het grootste deel der mensheid voldoet, is zeer beperkt; er is een zeker getal vertelsels dat men overal terugvindt en waarbuiten de belangstelling van het niet- of nauwelikslezend publiek zelden wordt aange-troffen."³ Het dient inderdaad gezegd: indien we ons louter baseren op de graad van verspreiding, is het verhaal van *Floris ende Blancefloer* de grootste internationale best-seller binnen de Middeleeuwse literatuur. Helaas is het werk als gevolg van die status ook de roman met de meest gecompliceerde overlevering.

¹ Ik heb ervoor gekozen om als algemene benaming voor het werk de Nederlandse titel *Floris ende Blancefloer* te gebruiken, aangezien de roman ons onder die titel alleszins het best bekend is. Wanneer ik naar een specifieke versie of romanbewerking verwijs, zal dit er altijd expliciet bij vermeld worden.

² Dit artikel is bedoeld om een soort staat op te maken van het onderzoek rond dit werk, zeventig jaar na het artikel van D.C. Hesseling: *Floris ende Blancefloer* in Zuid-Europa, uit *Uit Hellas' Heden en Verleden*, Haarlem 1927, zoals opgenomen in de verzamelbundel *Nieuw Hellas*.

³ D.C. Hesseling: p. 117.

Voor een kort overzicht van deze overlevering baseer ik mij op de stamboom zoals die door P. Leendertz Jr. in zijn uitgave van de Nederlandse Florisroman is opgebouwd⁴, zij het met de nodige kanttekeningen. Ik beperk me trouwens ook tot enkel die versies die in romanvorm in de verschillende Europese talen zijn verschenen. Aan de basis van dit stemma liggen 2 varianten van het verhaal, die ik voor alle duidelijkheid A en B⁵ zal noemen, waarbij in de relatieve chronologie de versie A voor B dient te worden gesitueerd⁶. De A-roman is de idyllische, zogenaamd 'aristocratische' versie van het verhaal, zoals dat ons trouwens het best bekend is, terwijl de B-variant eerder als een meer ridderlijke, avonturen-roman dient te worden beschouwd, en vandaar traditioneel als de 'version populaire'⁷ wordt omschreven. Allebei deze versies nu hebben op hun beurt de nodige navolging gekend, zodat we van bij de oorsprong met twee families van teksten rekening dienen te houden. Ik noem deze respectievelijk A' en B', naargelang de variant die de verschillende romans volgen.

Binnen deze twee takken van bewerkingen, heeft de loot A' reeds vrij kort na de publicatie van de roman in Frankrijk navolging gekend in een Nederrijnse versie, die rond 1170 wordt gesitueerd. Deze laatste nu werd gevolgd door een Hoogduitse bewerking van rond 1220, die wordt toegeschreven aan een zekere Konrad Fleck. Op haar beurt sluit bij de roman van Fleck een proza-overlevering aan uit 1475.

Verder in de dertiende eeuw, rond 1260 om precies te zijn, vindt men de Nederlandse versie terug van Diederic Van Assenede. In dezelfde eeuw treft men ook nog een Engelse bewerking aan, terwijl de A-versie van de Florisroman in de veertiende eeuw eveneens in de Scandinavische landen een grote populariteit geniet. Uit die periode dateren namelijk zowel een Noorse als een Zweedse versie, naast de Nederduitse, die aan het begin van de veertiende eeuw moet worden geplaatst. Op zijn beurt vormt de Noorse variant, die binnen het onder-

⁴ Zie P. Leendertz Jr., *Floris ende Blancefloer*, Leiden 1912, p. XXVII-XXVIII. De auteur somt hierbij alle door hem gekende versies en bewerkingen op volgens hun datering. Vanwege zijn accuratesse en overzichtelijkheid neem ik deze genealogie over. Op p. XXXVIII van hetzelfde werk, waarnaar verder zal worden verwezen als LEENDERTZ-1912, wordt de volledige opsomming gevisualiseerd in een stamboom.

⁵ Deze versies zijn niet te verwarren met de manuscripten A en B, die allebei de versie A, of de idyllische versie weergeven.

⁶ Zie M.M. Pelan, *Floire et Blancheflor*, Paris 1956, p. XII-XV. Naar dit werk zal verder worden verwezen als PELAN-1956.

⁷ Zie M. Lot-Borodine, *Le Roman Idyllique au Moyen Age*, Genève 1972, p. 9. Dit werk zal verder in het artikel terug te vinden zijn als LOT-BORODINE-1972.

zoek met de term Saga⁸ wordt aangeduid, de basis voor de Zweedse en de Deense vertalingen.

Wat nu de B'-tak betreft, en dus de overlevering van de populaire versie, dient op de eerste plaats een Italiaans gedicht te worden vermeld: *Il Cantare di Fiorio e Biancifiore*. Dit werk wordt gedateerd rond het midden van de veertiende eeuw, en ligt aan de basis van de Nieuw-Griekse roman. Deze laatste stamt, volgens de datering van Kriaras⁹, van het einde van de veertiende of het begin van de vijftiende eeuw, en steunt dus slechts indirect op de Franse basisversie. Ook de Spaanse versie van 1512 hangt af van de Italiaanse bewerking, zij het dat er toch heel wat inhoudelijke aberraties zijn¹⁰.

Bij allebei deze varianten, zowel A' als B', sluit de *Filocolo*¹¹ van Boccaccio aan, een roman die rond 1341-1342¹² wordt gedateerd. Van deze roman zijn er later Engelse en Franse vertalingen verschenen, naast een versie in het Hoogduits in 1499. Deze laatste heeft dan de aanzet gegeven tot de Tsjechische prozabewerking uit 1519. Hoewel de inspiratiebron van Boccaccio's roman opvallend duidelijk is, zijn er toch zodanig veel wijzigingen in het oorspronkelijke verhaal aangebracht, dat men kan gewagen van een volledig nieuwe roman. Het werk is trouwens ook niet zuiver middeleeuws meer, maar bevindt zich reeds in de schemerzone van de overgang naar de Renaissance. Van deze roman zijn verder ook nog een Hebreeuwse en een Joods-Duitse bewerking bekend.

Als conclusie kunnen we dus, met Leendertz, stellen dat er een zevental directe bewerkingen zijn van het Franse *Floire et Blancheflor*, dat in twee verschillende versies is overgeleverd, die al dan niet teruggaan op één enkel manuscript, de zogenaamde 'Ur'-Floris. Van al die adaptaties zijn er slechts twee auteurs¹³ min of meer bekend.

⁸ Naar de volledige titel van de Noorse versie: Flores Saga ok Blankifur.

⁹ Zie E. Kriaras, Βυζαντινά Ιστορικά Μυθιστορήματα, Αθήναι 1955, p. 139. Naar dit werk zal verder worden verwezen als KRIARAS-1955.

¹⁰ Zie Hesseling, Floris en Blanchefleur in Zuid-Europa, p. 128-130 voor de korte inhoud van deze bewerking.

¹¹ Zie Hesseling, Floris en Blanchefleur in Zuid-Europa, p. 130-135 voor een bespreking van deze roman van Boccaccio.

¹² Zie V. Crescini, *Il Cantare di Fiorio e Biancifiore*, Bologna 1969², in redactie van G. Romagnoli, p. 56. Naar dit werk zal verder worden verwezen als CRESCINI-1969.

¹³ Namelijk die van de Nederlandse en de Hoogduitse versie, respectievelijk Diederik van

Deze stamboom met twee hoofdtakken is echter een te grote vereenvoudiging van de eigenlijke problematiek. Zo staan de beide takken niet los van elkaar, maar is de B-versie, zoals M.M. Pelan¹⁴ het stelt, een sterk divergerende bewerking van de idyllische A-variant. Dit betekent dat alle andere varianten niet uitsluitend op één van beide varianten kunnen teruggevoerd worden, maar enkel aan één van de takken worden toegekend op basis van een aantal sterk onderscheidende topoi. Die onderscheidende topoi zijn over het algemeen te situeren als heroïsche uitweidingen binnen het verhaal, die de oorspronkelijkheid van de idyllische roman slechts kunnen bevestigen.

Een tweede probleem stelt zich in het feit dat het hier gaat om adaptaties, eerder dan om vertalingen, die vaak in een compleet ander tijds kader het licht hebben gezien, wat een synopsis duidelijk bemoeilijkt, maar anderzijds ook des te interessanter maakt.

Wanneer we nu een aantal van de verschillende versies en bewerkingen van *Floris ende Blancefloer* nader bekijken, zowel naar inhoud als naar het geografisch en temporeel kader waarin ze geconcipieerd zijn, kunnen we enkel concluderen dat een definitieve stamboom nagenoeg onmogelijk is, precies vanwege de grote vrijheid waarmee sommige auteurs met de onderscheidende topoi omspringen, alsook vanwege het feit dat, vooral bij de latere bewerkingen, er sporen van allebei de tradities terug te vinden zijn. Op dit laatste punt zal, met betrekking tot de Middelnederlandse roman, binnen dit artikel nog worden teruggekomen. Het is echter aangeraden om de stamboom zoals die hier nu hoger is uiteengezet, toch aan te houden, niet alleen om redenen van traditie, maar vooral om in de gehele problematiek enige overzichtelijkheid te bewaren.

Welke zijn de onderscheidende topoi binnen de twee tradities ?

Vooraleer verder in te gaan op de concrete situatie van voornamelijk de Griekse roman, lijkt het me aangewezen te kijken naar die specifieke passages waarop de traditionele verdeling van de Floris-overlevering in een 'idyllische' en een 'populaire' versie is gebaseerd. De verklaring waarom ze binnen de Franse literatuur zijn ontstaan, is, volgens mij, sterk socio-economisch gebonden, en zal dan ook in die context te berde worden gebracht. Voor het bepalen van deze topoi

Assenede en Konrad Fleck.

¹⁴ Zie PELAN-1956, p. XIII: "On voit qu'un roman idyllique peut ainsi, par l'addition de hors d'œuvre, devenir un roman d'aventures, mais il est assez difficile d'imaginer la transformation inverse."

heb ik mij in eerste instantie gebaseerd op het onderzoek van J. Reinhold¹⁵, aangevuld met het werk van mevrouw Lot-Borodine. Bij de beschrijving van deze passages, acht ik wel het gewone verloop van het verhaal als voldoende aan de lezer bekend, aangezien een uitgebreide samenvatting ervan ons uiteindelijk te ver zou voeren.

1. Binnen de zogenaamde 'populaire' B-variant, treffen we in eerste instantie een uitgebreide beschrijving aan van het gevecht tussen de pelgrims, op weg naar Compostela, en de Saraceense plunders. In de B-versie wordt de vader van Blancefloer ook heel concreet bij naam genoemd: het gaat immers om de 'Duc d'Olenois', die verder echter volledig onbekend is. Het gaat nu ook om een aanvankelijk kinderloos echtpaar, dat de pelgrimstocht vervult, naar aanleiding van de plotse zwangerschap van de echtgenote. In de meer oorspronkelijke, idyllische versie, blijven de redenen voor de pelgrimage, alsook de banden tussen de ridder en de dame, daarentegen eerder vaag.

2. Een sterk onderscheidende passage tussen de twee varianten is de list van de Saraceense vorst, die erin bestaat om zich met de hulp van zijn kamerheer, zagezegd door Blancefloer, een vergiftigde kip te laten aanbieden. De list wordt natuurlijk ontdekt, Blancefloer wordt beschuldigd en veroordeeld tot de brandstapel.

3. Tussen deze beide 'grote' passages, situeren er zich een aantal niet onbelangrijke details, die ondanks hun uiteindelijk heel beperkte bijdrage tot het eigenlijke verhaal, toch door hun al dan niet verschijnen binnen de traditie als onderscheidend kunnen beschouwd worden. In eerste instantie is dit de expliciete vermelding in de B-variant van het feit dat de echtgenote van de Saraceense koning op zoek is naar een slavine, die haar de Franse taal zou kunnen aanleren¹⁶. Een tweede detail schuilt in de uiterst rommelige beschrijving van de opleiding van Floris in de 'avontuurlijke' B-versie.

4. Een volgende cruciale passage in het onderscheid tussen de twee 'overleveringen' is het duel tussen de anonieme Floris, teruggekeerd uit Montelieu om Blancefloer te redden van de brandstapel, en de kamerheer van de Saraceense vorst. Ook het afscheid tussen de geliefden wanneer Floris naar Montelieu wordt gezonden om zijn opleiding te vervolmaken is eigen aan de B-versie.

5. Het gaat hier om een heel vreemde passage, waarvan men zich kan afvragen of ze al dan niet als onderscheidend dient te worden gecatalogeerd, omdat ze ook in een aantal latere manuscripten van de idyllische A-variant is terug te vinden¹⁷, zij het dat dit eerder geldt als een

¹⁵ Zie J. Reinhold, *Floire et Blancheflor, Etude de Littérature Comparée*, Paris 1906. Naar dit werk zal verder worden verwezen als REINHOLD-1906.

¹⁶ Zie LOT-BORODINE-1972, p. 12, voetnoot 1.

¹⁷ Namelijk de manuscripten A en C van de A-versie of de idyllische variant. Zie hiervoor PELAN-1956, p. 104-105.

argument tegen de zogenaamde gescheiden overleveringen. Het is de zelfmoordpoging van Floris in de leeuwenkuil. Ook in de idyllische variant onderneemt Floris, in de veronderstelling dat Blancefloer inderdaad is overleden, een poging tot zelfmoord, maar alleszins minder uitgebreid en bijbels dan in deze passage, die in de Franse B-versie expliciet is terug te vinden. Een mogelijke reden voor deze passage hangt samen met de verklaring voor het ontstaan van deze meer heroïsche bewerking van de Floris-roman binnen de Franse, middeleeuwse literatuur.

6. De bestorming van de stad Fuis door Floris en zijn ridder-compagnie tijdens zijn zoektocht naar Blancefloer. Deze passage vormt het begin van de eigenlijke queeste van Floris, zoals we die ook in de aristocratisch-idyllische variant terugvinden. Hoewel dit voor het verdere verloop van mijn uiteenzetting minder relevant is, dient toch te worden vermeld dat ook deze passage bijzonder rommelig is geconcipieerd, met een aantal flagrante inhoudelijke tegenstrijdigheden¹⁸.

7. Typisch voor de avontuurlijke B-variant is de plotse shift van de zoektocht van Floris naar de situatie van Blancefloer¹⁹, die ondertussen in Babylon als slavin aan de emir is verkocht, waar de lezer in de idyllische roman slechts mondjesmaat over het lot van Blancefloer wordt ingelicht.

8. De climax van de A-roman, de ontdekking van Floris door de emir van Babylon, heeft in de B-versie een totaal andere wending gekregen. Babylon wordt onverwacht aangevallen en belegerd, maar met de hulp van Floris kan de vijand worden verjaagd. Als blijk van dank laat de emir Floris met Blancefloer in het huwelijk treden²⁰.

9. Het meest cruciale onderscheid tussen de beide overleveringen situeert zich in het feit dat Floris doorheen de volledige B-roman als een krachtdadige ridder op de voorgrond treedt, waar hij in de idyllische versie pas op het einde van het verhaal de ridderslag ontvangt. Dit is de meest ingrijpende wijziging binnen de verhaalintrige, waaraan, naar mijn mening, de plaats en de periode van een aantal van de hoger vermelde adaptaties kan worden opgehangen.

Tenslotte rest er nog het probleem van de oorsprong van de roman en zijn literaire positionering. In dit artikel zal er op deze problemen worden ingegaan aan de hand van de Franse A-versie, samen met de Middelnederlandse 'vertaling' van Diederic Van Assenede en de Griekse Floris-roman, met de Kruistochten, en vooral de maatschappelijke evolutie binnen de Middeleeuwen, als rode draad.

¹⁸ Zo doodt Floris in een tweegevecht de prins van de stad, aan wie hij later, na de bestorming, zijn wedervaren en zijn liefde voor Blancefloer zal vertellen.

¹⁹ Zie LOT-BORODINE-1972, p. 26, voetnoot 1.

²⁰ Zie LOT-BORODINE-1972, p. 50, voetnoot 1. De B-variant van het verhaal wordt door de auteur steeds in voetnoot weergegeven, aangezien ze zich in haar werk concentreert op de idyllische roman-variant.

Waarom precies de Kruistochten? Omdat ze niet alleen de sociaal-economische, maar ook de culturele ruggegraat van de Westerse Middeleeuwen vormen, en omdat de drie Floris-bewerkingen, die in de loop van dit artikel nader aan bod komen, direct of indirect aan de Kruistochten kunnen gekoppeld worden. Het is immers volledig in het sociaal-economische kader van de Kruistochten dat *Floris ende Blancefloer* literair wordt gecatalogeerd als een 'Oosterse', en zelfs als een 'Byzantijnse'²¹ roman. In datzelfde kader geldt de Floris-roman dan ook als het prototype voor één van de drie archetypische strekkingen, zoals die in de Middeleeuwse roman-literatuur worden onderscheiden, naast *Tristan en Isolde* met de Keltische cultuur²² als referentiepunt, en de *Roman de Troie*, die teruggaat op het 'klassieke erfgoed'²³. Verder dient ook nog het *Chanson de Roland* te worden vermeld als typevoorbeeld van de verhalencyclus rond Karel de Grote²⁴, die eveneens een vrij uitgebreide literaire opgang zou maken.

Het ligt voor de hand om *Floris ende Blancefloer* onder het lemma van de 'Oosterse' roman te plaatsen, daar het leeuwenandeel van de actie zich inderdaad afspeelt in een oosters kader (Floris is immers de zoon van een Moorse vorst, terwijl een groot deel van het verhaal in Babylon is gesitueerd, toch wel de oriëntaalse stad bij uitstek), zonder ook maar enige directe of indirecte verwijzing naar Constantinopel of het Byzantijnse Rijk. Nochtans meen ik dat de term 'Byzantijns' heel wat accurater is om *Floris ende Blancefloer* onder te catalogeren (als dit al moet gebeuren), precies vanwege de link met de Kruistochten.

Waarin bestaat nu precies die samenhang met de Kruistochten in het geval van de Franse, de Nederlandse en de Griekse roman?

In het geval van de Griekse roman ligt het verband voor de hand, daar hij naar alle waarschijnlijkheid is geschreven in één van de westerse baronieën, zoals

²¹ Zie Jeffreys, *The Comnenian Background to the Romans d'Antiquité*, zoals opgenomen in de verzameling artikels *Popular Literature in Late Byzantium*, London 1983, p. 466.

²² Zie R.R. Bezzola, *Les Origines et la Formation de la Littérature Courtoise en Occident*, tome III: *La Société Courtoise: Littérature de Cour et Littérature Courtoise*, tome I et II, Paris 1963, p. 285 en p. 299 uit het eerste deel. Naar dit werk zal verder worden verwezen als respectievelijk BEZZOLA-I-1963 en BEZZOLA-II-1963.

²³ Deze werken zijn nauw verbonden met een levendige Latijnse traditie die gedurende de elfde en de twaalfde eeuw heerste in het middeleeuwse Westen. Zie E. Faral, *Recherches sur les Sources Latines des Contes et Romans Courtois du Moyen Age*, Paris 1967.

²⁴ Zo heeft men in de Middelnederlandse literatuur Karel ende Elegast. In deze context mag trouwens, *mutatis mutandis*, ook worden verwezen naar het Griekse epos van Digenis Akritis.

die op het Griekse vasteland zijn ontstaan na de Vierde Kruistocht, met de verovering in 1204 van de hoofdstad van het Byzantijnse Rijk door de kruisvaarders en de oprichting van het Latijnse Keizerrijk van Constantinopel als belangrijkste wapenfeiten. Op de bijzondere mengcultuur die in dit gebied ten tijde van de Latijnse overheersing tot stand is gekomen, zal later in dit artikel nog dieper worden ingegaan.

Met betrekking tot de Franse en de Nederlandse roman is de samenhang minder direct, zij het toch onmiskenbaar aanwezig.

In het geval van de Oudfranse, idyllische (dus oorspronkelijke) versie van de roman is, volgens de theorieën van Elisabeth Jeffreys²⁵, vooral de Tweede Kruistocht in 1147 van cruciaal belang, in combinatie met de figuur van Eleonora van Aquitanië, de toenmalige echtgenote van de Franse koning Lodewijk VII. In de theorie van Elisabeth Jeffreys zou het immers het verblijf van Eleonora in Constantinopel²⁶ zijn geweest dat haar ertoe zou hebben aangezet om als patrones²⁷ van een aantal literaire werken op te treden aan het hof van haar tweede echtgenoot Hendrik II Plantagenet van Engeland, na haar scheiding van Lodewijk VII. Meer concreet zou zij, beïnvloed door het literaire mecenaat van de toenmalige echtgenote van de Byzantijnse keizer, de Duitse Bertha von Sulzbach, en de algemene culturele Renaissance onder de dynastie van de Komnenoi, aan het Engelse hof het tot stand komen van de zogenaamde 'Romans d'Antiquité' hebben gepatronéerd. Met die 'Romans d'Antiquité' wordt echter enkel de drievuldigheid van de *Roman de Thèbes*, de *Roman de Troie* van Benoît de St.-Maure, en de *Roman d'Enéas* bedoeld, waarin de klassieke helden en verhaalstof in een twaalfde-eeuws kleedje worden ten tonele gevoerd. De uiteindelijke aanleiding tot het ontstaan van die romans zou dan, in de theorie van de Jeffreys, het contact van Eleonora van Aquitanië met de Komnenen-romans²⁸ zijn geweest, die geïnspireerd zijn op de romans van de zogenaamde 'Tweede Sofistiek'²⁹.

²⁵ Zie Jeffreys: *The Comnenian Background to the Romans d'Antiquité*. Zie ook BEZZOLA-I-1963, p. 250-251.

²⁶ Zie Jeffreys: *The Comnenian Background to the Romans d'Antiquité*, p. 468.

²⁷ Het feit dat ze haar jeugd beleefde in één van de grote centra van de levendige Zuidfranse cultuur van troubadours en lyrische poëzie, als kleindochter van Guillaume IX, de Franse troubadour par excellence, zal daar zeker het nodige toe hebben bijgedragen.

²⁸ Zie hiervoor R. Beaton, *The Medieval Greek Romance*, Cambridge 1989. Naar dit werk zal verder in het artikel worden verwezen als BEATON-1989.

²⁹ Een grondig overzicht en een diepgaande bespreking van deze romans vinden we terug

De theorie van E. Jeffreys past uitstekend in het kader van een ver doorgedreven legitimatie-politiek die in de loop van de twaalfde eeuw vooral aan de vorstelijke hoven van Frankrijk³⁰ en Engeland³¹ werd gevoerd, en waaraan ook een uitgebreid literair-cultureel luik is verbonden, als teken van het herstel van de koninklijke macht binnen feodaal Europa³², waarvan de Tweede Kruistocht dan de politiek-militaire uitdrukking diende te vormen. Op hetzelfde moment werd er immers aan het hof van de Komnenoi in Constantinopel evenzeer een dergelijke politiek van culturele legitimatie gevoerd ter bekrachtiging van de keizerlijke macht tegenover de groeiende onafhankelijkheid van een aantal 'landelijke' heren³³.

Toch is de theorie zoals ze door E. Jeffreys wordt uitgewerkt niet zonder problemen. Zo is er vanuit de contemporaine geschiedschrijving bijzonder weinig geweten over het verblijf van Eleonora van Aquitanië aan het Byzantijnse hof, en vooral of ze al dan niet contact zou hebben gehad met keizerin Bertha von Sulzbach. Ook over de uitgebreidheid van deze contacten, als die er al zouden geweest zijn, kan slechts worden gespeculeerd³⁴.

bij E. Rohde, *Der Griechische Roman und seine Vorläufer*, Hildesheim 1974³.

³⁰ Zie Jeffreys: *The Comnenian Background to the Romans d'Antiquité*, p. 463: "Greenhill accepts that the rebuilt St. Denis embodies Suger's concept of the French kingdom, that it was a *renovatio imperii Karoli Magni*, a centre for pilgrimage with Carolingian connotations (...)."

³¹ Zie BEZZOLA-I-1963, p. 5: "Les historiens et chroniqueurs dominant. Henri a à sa disposition toute une cohorte de clercs, qui exaltent en latin et en français ses exploits et ceux des ancêtres. Mais à côté des historiens, il y a des mathématiciens et des naturalistes." Zie ook p. 9: "(...) puisqu'il célèbre en ce jeune prince, non seulement le pacificateur du royaume après l'anarchie sous Etienne, mais l'ami des lettrés; il lui cite l'exemple de Mécène, protecteur d'Horace, d'Auguste, protecteur de Virgile, et de Titus, protecteur de l'historien Josèphe: (...). Il est donc certain qu'Henri s'intéressa aux lettres dès son adolescence."

³² Zie BEATON-1989, p. 17: "According to this view, the French romances (on the subjects of Troy, Thebes and Aeneas) may have been commissioned partly in order to emulate Byzantine literary developments and also to lay a western counter-claim to universal empire based, as the Byzantine at that time was, on possession of classical heritage."

³³ Zie BEATON-1989, p. 10: "The accession of Alexios I Komnenos in 1081 marked the beginning of a hundred years of stable government, (...) during which an abiding aim of imperial policy was to restate the traditional claims of universal empire."

³⁴ Zie Jeffreys: *The Comnenian Background to the Romans d'Antiquité*, p. 468. De enige vermelding van mogelijke contacten in de contemporaine geschiedschrijving vinden we terug bij Odo van Deuil, de chroniqueur van de Tweede Kruistocht: "Interdum imperatrix reginae scribebat." (Ondertussen schreef de keizerin naar de koningin).

Nog veel problematischer is het feit dat, volgens hun algemeen aanvaarde datering, de zogenaamde 'Komenenromans' waar Jeffreys naar verwijst, allemaal pas na 1147 zijn gepubliceerd, op een moment dat Eleonora al lang terug in West-Europa was³⁵. Bovendien ligt de link tussen deze uitgesproken liefdes- en avonturenromans en de westerse bewerkingen van de klassieke, epische stof in de 'Romans d'Antiquité' allesbehalve voor de hand.

Deze kritiek betekent echter niet dat de Jeffreys-theorie zomaar overboord dient te worden gegooid. Daarvoor is ze immers te plausibel. Ze dient echter enigszins te worden verfijnd, vooral waar het de behandeling van de klassieke stof betreft, die niet rechtstreeks in de Komnenenromans zoals onder andere die van Eustathios Makrembolitis³⁶, is terug te vinden. In de eerste helft van de twaalfde eeuw is er aan het Byzantijnse hof echter een duidelijke tendens waar te nemen tot het lezen en het bestuderen van Homeros. De belangrijkste figuur in de studie en de vulgarisering van Homeros was ongetwijfeld Johannes Tzetzes, met werken als de *Exegesis ad Iliadem* en vooral de *Carmina Iliaca*, waarin ook de voorgeschiedenis en de nawerking van de Trojaanse oorlog uitgebreid aan bod komen³⁷. Het grote belang van Tzetzes in de aanzet tot de 'Romans d'Antiquité' schuilt echter vooral in het feit dat hij zijn voornaamste werk: de *Allegorieën in de Ilias* precies heeft samengesteld in opdracht van de Byzantijnse keizerin Bertha von Sulzbach. Een eerste deel van dit werk wordt bovendien door Charles Diehl in 1147 gesitueerd³⁸.

Nu was men in het Westen wel al vertrouwd met de homerische epen (en zelfs beter dan in het Byzantijnse keizerrijk, getuige de bekendheid in het Westen van de Thebaanse cyclus, waarvan in de Byzantijnse literatuur nagenoeg geen sporen meer zijn terug te vinden). Het moet echter die confrontatie met dezelfde verhaalstof in Constantinopel zijn geweest, in combinatie met de pracht en de praal van het keizerlijke hof, die tot het gerichte gebruik van de klassiek Griekse en Latijnse epen in de vorm van de 'Romans d'Antiquité' heeft geleid, met de bedoeling de westerse hoven toch minstens literair op hetzelfde niveau te tillen als

³⁵ Zie BEATON-1989, p. 67.

³⁶ De auteur van Ysmini en Ysminias, een roman die heel nauw samenloopt met de westerse *Roman de la Rose*. Zie Jeffreys: *The Comnenian Background to the Romans d'Antiquité*, p. 477.

³⁷ Zie A.P. Kazhdan en A.W. Epstein, *Change in Byzantine Culture in the Eleventh and Twelfth Centuries*, Berkeley-Los Angeles-London 1985, p. 134. Naar dit werk zal verder worden verwezen als KAZHDAN-EPSTEIN-1985.

³⁸ Zie C. Diehl, *Figures Byzantines - Deuxième Série*, Paris 1924, p. 182.

het indrukwekkende Byzantijnse hofceremonieel. Tot dan toe was de vorstelijke legitimatie-politiek in de literatuur vooral beperkt gebleven tot de uiteindelijk barbaarse figuur van Karel de Grote, waar evenzeer de onafhankelijke graven en baronnen gebruik van maakten in hun persoonlijke legitimatie, of tot de schimmige legenden rond koning Arthur, zoals die in werken als de *Roman de Brut* van Wace³⁹, of de *Roman de Rou*⁴⁰ ten tonele worden gevoerd.

Nu blijft natuurlijk de vraag waar een roman als *Floris ende Blancefloer* past in dit kader, aangezien dit werk, buiten misschien één enkele passage, geen enkele affiniteit vertoont met de romans van de klassieke 'trias' zoals ik die hoger heb vermeld. Toch hangt onze roman heel nauw met deze klassieke romans samen, zoals niet alleen blijkt uit hun algemeen aanvaarde ontstaansdatum, maar ook en vooral uit de constatering dat in ongeveer iedere taal waarin er een versie van *Floris ende Blancefloer* bekend is, er ook een bewerking van op zijn minst de *Roman de Troie* kan geattesteerd worden. Beide werken mogen bijgevolg tot de basis-canon van de middeleeuwse literatuur worden gerekend. Om die reden is het precies zo jammer dat in het huidige onderzoek over de middeleeuwse romanliteratuur *Floris ende Blancefloer* eerder stiefmoederlijk wordt behandeld, als zou reeds alles over dit verhaal zijn gezegd en geschreven. Niets is echter minder waar.

Om nu het verband tussen *Floris ende Blancefloer* en Constantinopel hard te kunnen maken, keer ik terug naar de oorspronkelijke Jeffreys-hypothese die steunt op de avonturenromans, zoals die onder de Komnenoi werden gepubliceerd. Op het vlak van de verhaalstof sluiten zowel de Florisroman als de Byzantijnse Komnenenromans immers veel nauwer bij elkaar aan, waarbij er zelfs heel nauwe, strikt literaire, banden kunnen geattesteerd worden tussen *Floris ende Blancefloer* en *Rodanthi en Dosiklis*, een roman geschreven door Theodoros Prodromos, aan wie ook de *Ptochoprodromika* worden toegeschreven⁴¹. Een aantal cruciale elementen voor het karakteriseren van *Floris ende Blancefloer* behoren immers ook tot de typerende topoi in de roman van Prodromos, of kunnen als genrecomponenten voor deze Byzantijnse literatuurstrekking in het algemeen worden gedefinieerd, zoals onder andere het thema van de schijndood dat niet alleen in alle Komnenen-romans, maar ook in *Floris ende Blancefloer* een belangrijke plaats inneemt. Het zou ons echter te ver voeren om hier ten gronde

³⁹ Zie BEZZOLA-I-1963, p. 150.

⁴⁰ Zie BEZZOLA-I-1963, p. 175.

⁴¹ Zie Jeffreys: *The Comnenian Background to the Romans d'Antiquité*, p. 486.

op die analogieën met de Komnenen-romans in te gaan, aangezien er ter bekrachtiging van deze theorie nog steeds een diepgaand onderzoek van de bewuste romans ter zake is vereist. Ik ben er nochtans van overtuigd dat deze theorie de nodige plausibiliteit heeft. Eleonora van Aquitanië was op dat moment reeds terug in Frankrijk, of beter: aan het Engelse hof, maar dit betekent niet dat de contacten met het Byzantijnse Oosten daarmee waren afgebroken. Integendeel, "by mid-twelfth century the apparently water-tight barriers between the literary worlds of East and West were being undermined."⁴² Zo zouden de Byzantijnen een niet onbelangrijke rol hebben gespeeld in de ketterijen die in de tweede helft van de twaalfde eeuw in Zuid-Frankrijk de kop opstaken. Vooral in de Kathaarse beweging zouden er een aantal Byzantijnse immigranten van cruciaal belang zijn geweest⁴³. Het gaat hier echter naar alle waarschijnlijkheid om figuren die ook in het Byzantijnse Rijk eerder tot de ketterse kringen behoorden dan tot het milieu van het keizerlijke hof, waarin onder andere de reeds hoger vermelde roman van Prodromos dient gesitueerd te worden. Ondanks hun relatieve belang, kunnen deze 'underground'-betrekkingen tussen Constantinopel en Frankrijk, bepaalde ontmoetingen op officieel niveau enkel bevestigen.

En dergelijke, officiële contacten zijn er inderdaad geweest. Zo leidde niemand minder dan Chrétien de Troyes een aantal Byzantijnse ambassades naar de Duitse keizer Frederik I, die in de jaren 1171-1172 in Frankrijk was in het kader van een verzoening met de Franse koning Lodewijk VII, op diplomatieke instigatie van de graaf van Champagne⁴⁴, de toenmalige patroon van Chrétien. Het zouden precies deze diplomatieke missies zijn geweest, die Chrétien hebben aangezet tot het schrijven van de roman *Cligès*, die in de literatuurgeschiedenis wordt omschreven als een "roman byzantin"⁴⁵. Belangrijker nog is de theologische toenadering tussen Oost en West in de loop van de twaalfde eeuw, na het schisma van 1054. Zo zouden de theologische werken van Johannes Damaskinos⁴⁶ een vrij grote bekendheid beginnen genieten in het Westen, en zou er als het ware een vertalingsbeweging van allerlei Griekse werken zijn ontstaan, zij het dat het hier wel gaat over literatuur van meer theologische en algemeen-kerkelijke aard, wat een geheel ander genre is dan *Floris ende Blancefloer*. Deze contacten nemen

⁴² Zie Jeffreys: *The Comnenian Background to the Romans d'Antiquité*, p. 486.

⁴³ Zie KAZHDAN-EPSTEIN-1985, p. 192.

⁴⁴ Zie BEZZOLA-II-1963, p. 389.

⁴⁵ Zie BEZZOLA-II-1963, p. 388-389.

⁴⁶ Zie KAZHDAN-EPSTEIN-1985, p. 192.

echter niet weg dat ook de Byzantijnse romanliteratuur naar het Westen zou doorgesijpeld zijn, wat dan onder andere tot de Floris-roman zou kunnen geleid hebben. Er was ook reeds sprake van de *Cligès* van Chrétien de Troyes, maar het sluitende bewijs voor deze theorie vinden we in de roman van een ander bekend middeleeuws auteur, namelijk Gautier d'Arras, van wie de *Eracle* een aantal meer dan opvallende parallellen vertoont met het Byzantijnse verhaal van *Πρωχολέων* (de Arme Leon), wat niet zozeer een roman is, als wel een sprookje van moraliserende strekking⁴⁷.

Er kan echter worden opgemerkt dat ook dit verhaal uiteindelijk teruggaat op een Arabische variant, afkomstig van een oorspronkelijk Indisch verhaal⁴⁸, maar dan houdt men geen rekening met het feit dat de basis-intrige, namelijk scheiding en hereniging van de geliefden na tal van avonturen, tot dan toe onbekend was binnen de literatuur van de westerse Middeleeuwen en vanuit de romans van de 'Tweede Sofistiek' en hun navolging onder de dynastie van de Komnenoi, als een karakteriserend Byzantijns element binnen de totale plot moet worden beschouwd. Vanuit die kennismaking met de Byzantijnse romanliteratuur hebben de Zuid-Franse troubadours dan ook het ideale forum ontdekt om hun liederen over liefde en avontuur in één vloeiend verhaal op schrift te stellen.

Nu is de karakterisering van *Floris ende Blancefloer* als 'Byzantijnse' roman naar alle waarschijnlijkheid wel ruimschoots voldoende uiteengezet, maar de vraag naar de banden met de zogenaamde 'Romans d'Antiquité' is daarmee nog steeds niet opgelost, of met andere woorden: hoe past de Florisroman in zijn oorspronkelijke, idyllische versie in de theorie van de vorstelijke legitimatie, zoals die door E. Jeffreys is geponeerd?

Om op deze vraag een afdoend antwoord te kunnen geven, is het nodig eerst nader in te gaan op de specifieke situatie van de ridderfiguur in de twaalfde eeuw en het ontstaan van de hoofse cultuur, waarvan de 'Romans d'Antiquité' en *Floris ende Blancefloer* mee aan de basis liggen.

Hoewel de twaalfde eeuw voornamelijk wordt gekenmerkt door het herstel van de macht van de verschillende feodale vorsten, ten koste van de ridderschap, is diezelfde periode paradoxaal genoeg toch te beschouwen als de grote bloeiperiode van de maatschappelijke kaste van de ridders.

De feodale vorst heeft dus in de loop van de twaalfde eeuw zijn aanvallende machtspositie tussen de wildgroei aan ridders en kleine burggraven weten te

⁴⁷ Zie B. Knös, *L'Histoire de la Littérature Néo-Grecque*, Uppsala 1962, p. 146. Naar dit werk zal verder worden verwezen als KNÖS-1962.

⁴⁸ Zie KNÖS-1962, p. 146.

heroveren. In eerste instantie gebeurde dit met de financiële hulp van de stedelijke handelsbourgeoisie, die zich door de relatieve rust en stabiliteit van de periode en de daarmee gepaard gaande terugkeer van de geldeconomie⁴⁹, op heel korte tijd had weten te herstellen tot een nieuwe en dynamische klasse in de middeleeuwse maatschappij. Een tweede schakel in het succes van de vorsten werd gevormd door de zogenaamde vorstelijke 'kapellen', die instonden voor de administratie en de aangroeiende bureaucratie⁵⁰. Beide groepen zouden even zovele directe concurrenten worden voor de ridderschap, vooral in de dertiende en de veertiende eeuw, wanneer ze hun macht nog zouden versterken.

Op dat moment vormden de ridders echter nog steeds een te duchten militaire macht (zo niet de enige), die de feodale vorsten aan hun hof dienden te binden, wilden ze hun heroverde macht in stand houden. Om de ridders aan het hof te binden werden ze geholpen door het feit dat de ridderschap door de opkomst van de geldeconomie enorm was verzwakt. Zij had immers de economische ontwikkelingen aan zich laten voorbijgaan, en had zich beperkt tot de ondertussen traditionele exploitatie van de agrarische bevolking binnen haar domeinen⁵¹. Door de waardevermindering van de landbouwproductie en de toenemende plattelandsvlucht naar de steden, daalden de inkomsten van de ridders echter zienderogen. Inkomsten die ze nochtans nodig hadden om hun grote en weelderige staat, die ze vanuit hun sociale status verplicht waren te voeren, in stand te kunnen houden. De ridder zou vooral in de loop van de dertiende eeuw meer en meer op zoek dienen te gaan naar andere bronnen van inkomsten. Zo dient de figuur van de roofridder⁵² dan ook niet alleen te worden geïnterpreteerd als een zuiver literair fenomeen dat stamt uit vroegere overleveringen, maar wel degelijk als een sociale realiteit.

De ridder kon echter in zijn financiële voortbestaan rekenen op de vrijgevigheid of de 'largesse' van de vorst. Vanaf de laatste helft van de twaalfde eeuw

Zie G. Duby, *De Drie Orden, Het Zelfbeeld van de Feodale Maatschappij 1025-1225*, in een vertaling van Betsy Raymakers, Amsterdam 1992³, p. 185 en 374. Naar dit werk zal verder worden verwezen als DUBY-1992.

Zie DUBY-1992, p. 374.

⁵¹ Zie DUBY-1992, p. 375: "(...) nog meer is zij zich bewust van het feit dat de basis waarop haar superioriteit berust, begint te wankelen en dat zij al haar invloed zou verliezen zonder de gulle gaven van de vorst. De adel raakt in geldnood. Hij moet steeds meer gaan uitgeven van het geld dat zijn onderdanen uit de dorpen in steeds kleinere hoeveelheden aan hem afdragen, (...)."

⁵² Zie G. Duby, *Guillaume le Maréchal ou le meilleur chevalier du monde*, Parijs 1984, p. 55-56. Naar dit werk zal verder worden verwezen als DUBY-1984.

zou de ridderschap dan ook uit het woud treden om haar opwachting te maken aan het feudale hof. De strijd zou van nu af aan op een subtieler slagveld worden gevoerd.

Precies om de ridderschap aan zich te binden zullen de feudale vorsten zich in de tweede helft van de twaalfde eeuw als uitgesproken leden van deze sociale kaste wensen te profileren, zoals onder andere Hendrik II van Engeland⁵³. In dit profiel van de vorst als ridder en de ridderschap in het algemeen is er echter wel een duidelijke betekenisverschuiving merkbaar. De oorspronkelijke idealen van de ridderschap werden immers geleidelijk aan afgezwakt tot een soort 'riddertje spelen'. De traditionele zomerexpedities op zoek naar verovering en buit waren immers vervangen door het tornooiseizoen, terwijl de vorst de ridderschap tussendoor het vermaak van hofspelletjes bood. "Deze laatste moesten volgens strenge regels worden gespeeld en de inachtneming daarvan vormde het wezen van de eigenlijke, hoofse ethiek."⁵⁴ Er ontstond aan de feudale hoven van Europa een soort specifieke subcultuur waarin de adel, zowel de grote heren als de eenvoudige, arme ridders, elkaar terugvonden⁵⁵. Waar het in de twaalfde eeuw nog ging om een gerichte, militaire training, zouden in de dertiende eeuw de tornooien een heel eigen sprookjeswereld worden, waarin de ridders zich steeds verder zouden terugtrekken, daarbij door de vaak hoog oplopende kosten afhankelijk gehouden van hun feudale heer. De tornooien vormden ook de enige kans voor de jonge ridders om zich bij de deelnemende feudale vorsten in de kijker te vechten, om op die manier mogelijks in een vorstelijke 'équipe'⁵⁶ te worden opgenomen. Dit leidde onvermijdelijk tot een enorme onderlinge concurrentie binnen de ridderschap die voor de feudale vorst in kwestie de ideale sleutel vormde om zijn ridders onder controle te houden.

In het hofleven zelf versterkte de vorst deze wedijver door zijn echtgenote in het middelpunt van de belangstelling te plaatsen, waarbij de ridder zich op een vaak vrij dubieuze manier ten dienste zou stellen van de zogenaamde 'weerloze' figuur van de 'vrouwe'⁵⁷. Via een complex netwerk van streng na te volgen regels en voorschriften dienden de 'jonge' (lees: ongehuwde) ridders te wedijveren voor

⁵³ Zie BEZZOLA-I-1963, p. 4: "Sous son règne, l'idéal purement guerrier de leurs ancêtres cède toujours plus le pas à celui du chevalier courtois."

⁵⁴ Zie DUBY-1992, p. 349.

⁵⁵ Zie DUBY-1992, p. 346.

⁵⁶ Zie DUBY-1984, p. 94-95 en vooral p. 59-63.

⁵⁷ Zie DUBY-1992, p. 349-350.

de gunsten van de vorstin, die zich deze aandacht hoogstwaarschijnlijk zeer wel liet gevallen, onder voorwaarde echter dat het louter bij spel bleef (zolang men zich althans in het openbaar bevond). Op die manier ontstond dan ook de hoofse liefde, of - misschien beter: het hoofse minnespel, en het is precies in deze context dat *Floris ende Blancefloer* in zijn legitimerende functie op de voorgrond treedt, als instrument in de binding van de ridderschap aan de feodale hoven. Van de vroegste romans, samen met de klassieke trias ontstaan in de laatste helft van de twaalfde eeuw, is hij immers de enige die zo expliciet de liefde als thema heeft, een liefde die bovendien niet openlijk wordt geconsumeerd, want dat is precies waar het de hoofse liefde om te doen is: het bewaren van het precaire evenwicht tussen passie en kuisheid.

Floris ende Blancefloer dient echter zeker niet te worden beschouwd als een handboek voor de hoofse minnaar, maar is wel duidelijk een eerste aanzet tot het thema, zoals dat in het begin van de dertiende eeuw in de *Roman de la Rose* van Guillaume de Lorris in zijn ultieme vorm zal worden gegoten. In ieder geval moet de Florisroman op gemengde gevoelens zijn onthaald, getuige het bestaan van het werk in twee verschillende versies.

De rol van de Florisroman in het ontwikkelen van de spelregels der hoofse minne wordt ten volle duidelijk wanneer we één van de eerste handboeken dienaangaande nader bekijken, met name de *De Amore*⁵⁸, een traktaat over de liefde van Andreas Capellanus, geschreven in opdracht van het hof van Champagne, waarin wordt gesteld: "Error quidem maximus ex vestra videtur doctrina procedere, quum in virginibus expresse damnatis amorem, quia infinitae et omni probitate gaudentes leguntur amasse, ut de Amphelice et Ysotta et **Blanciflore** et multis aliis virginibus reperitur."⁵⁹ Ook in de verschillende minne-regels die de 'hoofse catechismus' van Capellanus aan de geliefden oplegt, zijn er een aantal opmerkelijke parallellen te trekken naar bepaalde passages uit de idyllische, oorspronkelijke versie van *Floris ende Blancefloer*⁶⁰.

⁵⁸ Zie BEZZOLA-II-1963, p. 374-385

⁵⁹ Zie REINHOLD-1906, p. 11: "Er lijkt immers een enorme dwaling uit jullie leer voort te komen, wanneer jullie het veroordelen dat bij maagdelijke deernen de liefde tot uitdrukking komt, omdat er (precies) wordt verteld dat ze eindeloos, in alle rechtschapenheid vol vreugde is, zoals het in verband met Amphelice en Isolde en Blancefloer en vele andere maagden wordt geattesteerd."

⁶⁰ Zie BEZZOLA-II-1963, p. 381, voetnoot 1, waarin een aantal liefdesregels van Andreas nader worden besproken.

De meer heroïsche bewerking van de idyllische roman is mijns inziens vooral te wijten aan twee belangrijke redenen. Ten eerste is er de perceptie door het publiek. In eerste instantie bestond het publiek uit ridders waaraan de roman werd voorgelezen of voorgedragen. Nu wordt de redactie van de Franse Florisroman algemeen gesteld tussen 1165 en 1175, dus in de laatste helft van de twaalfde eeuw. Gedurende deze periode tot in het eerste kwart van de dertiende eeuw bevindt de ridderschap zich nog in volle overgang naar de hoofse cultuur toe, waardoor de schok met deze pure liefdesroman, zonder al te veel actie, voor het publiek als iets te groot kan worden ervaren. Hoewel in de 'Romans d'Antiquité' en in *Tristan en Isolde* de liefde een belangrijke plaats inneemt in de intrige, overweegt toch nog steeds de actie, wat deze romans dan ook stukken beter deed aansluiten bij de op dat moment wellicht meer bekende epische liederen als het *Chanson de Roland*. De grote schok voor het publiek zal dan waarschijnlijk vooral bestaan hebben in het feit dat de figuur van Floris in de idylle géén ridder is.

Een tweede reden voor het ontstaan van deze meer avontuurlijke versie ligt volgens mij in de figuren van Gautier d'Arras en vooral Chrétien de Troyes, die een duidelijk minder getalenteerd auteur heeft trachten na te volgen, door het oorspronkelijke verhaal uit te breiden met een aantal meer actiegerichte en avontuurlijke scènes. Dit is slechts een speculatie van mijn kant.

De link van de Nederlandse versie van Diederic van Assenede met de Kruistochten is tenslotte de meest problematische. Er kan immers wel vrij makkelijk een verband worden gelegd, zelfs met Constantinopel en het Byzantijnse rijk, maar deze schakel is enkel gesteund op een premisse, waarvoor tot nu toe geen enkel sluitend bewijs is gevonden, en waarvoor waarschijnlijk nooit een definitieve bevestiging zal gevonden kunnen worden. Het gaat daarbij om de vraag of Diederic zijn werk al dan niet heeft geschreven in opdracht van gravin Margaretha van Constantinopel, dochter van Boudewijn van Henegouwen, de eerste keizer van het Latijnse Keizerrijk van Constantinopel, na de verovering van de hoofdstad van het Byzantijnse rijk door de kruisvaarders in 1204. Wanneer we aan deze premisse de visie van H.M. De Blauw koppelen, dat in deze roman het literaire thema van de bekering van de 'edele wilde'⁶¹ zou worden aangekaart, kan het werk van Diederic worden beschouwd als een literaire oproep tot een nieuwe kruistocht ter herovering van het Latijnse keizerrijk en ter vervulling van het recht van Margaretha op de keizerlijke troon. Een dergelijke hypothese kan maar enige

Zie H.M. De Blauw, *Nederlandse Letterkunde 1, Middeleeuwen tot einde 18e eeuw*, als onderdeel van de Aula-reeks, Utrecht 1987, p. 42.

grond hebben als er inderdaad een gerichte Oosterse politiek werd gevoerd aan het toenmalige grafelijke hof in Vlaanderen. Een mogelijke indicatie hiervoor zouden de verwijten kunnen zijn die Jacob van Maerlant in zijn *Alexander* richt tot de koning van Frankrijk, precies omdat hij volkomen onverschillig zou staan tegenover de nakende ondergang van de kruisvaardersstaatjes in het Midden-Oosten:

Ware sulc een coninc te Parijs,
 hi soude bejagen groten prijs:
 al heidenisse soude hi dwingen,
 men soude van siere doghet singhen
 al van daer die sonne opgaet
 tot daer si weder nederslaet.⁶²

Indien een dergelijke uitval al zou beantwoorden aan een algemene opinie, dan is het echter veeleer die van de zeehandelaar die zijn commerciële transacties en de vrij grote mate van veiligheid die hem daar door de westerse troepen ter plaatse wordt geboden, door de Turkse acties bedreigd ziet, dan dat dit een weerspiegeling zou zijn van gerichte politieke ambities aan het Vlaamse hof.

Intrigerender op dit punt is echter een ander werk uit de 'Vlaamse' literatuur van dat moment, met name *Van de Levene Ons Heren*, een vrij naïeve beschrijving van het leven van Christus, uitdrukkelijk bedoeld als een godsdienstige reactie tegen de al te exuberante en oppervlakkige ridderromans⁶³. Intrigerend is vooral het feit dat we in de inleiding van dit werk brutaal worden geconfronteerd met de figuur van Digenis Akritis, de hoofdfiguur uit het gelijknamige Byzantijnse epos:

Meneghe rime soe es ghemaect
 Die ter zielen luttel smaect,
 Van battalien ende van minnen
 Van meneghen die wi niet kinnen,
 Van Roelande ende van Oliviere,
 Van Alexandre ende van Ogiere,
 Van Waleweine ende van siere macht,

⁶² Zie C.A. Serrure, *Geschiedenis der Nederlandsche en Fransche Letterkunde in het Graefschap Vlaanderen*, Gent 1855, p. 164. Naar dit werk zal verder worden verwezen als SERRURE-1855.

⁶³ Zie SERRURE-1855, p. 204.

Hoe hi jeghen sine viande vacht,
Van Digenen, hoe hi sijn lijf,
Tormente omme een scone wijf
 Van Pyramuse, hoe hi sijn leven
 Omme minne verloes, dats al gescreven.⁶⁴

Dit is echter de enige plaats binnen de Nederlandse en heel waarschijnlijk zelfs de volledige West-Europese middeleeuwse literatuur waar deze Byzantijnse epische figuur wordt geattesteerd. Het is dan ook niet mogelijk er enige bindende conclusie uit te trekken, behalve dat beide werken, met name de Nederlandse *Floris ende Blancefloer* en *Van de Levene Ons Heren* uit dezelfde periode dateren. Op basis van twee luttele verzen de link naar Constantinopel leggen is echter te speculatief om er enige plausibele hypothese mee op te bouwen.

De Nederlandse versie kadert echter wel in de verdere maatschappelijke evolutie van de dertiende eeuw, en dit in een dubbel stramien. Enerzijds is er het feit dat de auteur Diederic van Assenede zichzelf tot twee maal toe heel uitdrukkelijk binnen zijn werk als auteur manifesteert, naast een aantal andere, minder expliciete passages, namelijk op r. 23-26:

Van Assenede Diederice.
 Dien seldijs danken ghemeenlike,
 Dat hijt uten Walsche heeft ghedicht
 Ende verstandelike in Dietsche bericht

En verder in vers 1356-1357:

Dat seide Diederic, die dese aventure
 In Dietsche uten Walsche vant,

Dit duidelijk zelfbewustzijn van de auteur vindt zijn bekrachtiging, en bovendien zijn verklaring in het gebruik van het woord 'clerc' op r. 8. Zoals door N. De Pauw uit het onderzoek van een aantal officiële akten is gebleken, was Diederic immers de (belasting)ontvanger van gravin Margaretha van Constantinopel⁶⁵, en in die functie lid van een vorstelijke 'kapel', zoals dit instituut reeds hoger is ter

⁶⁴ Zie D.C. Hesseling, *Eine Digenisübersetzung aus dem 13. Jahrhundert ?*, *Byzantinische Zeitschrift*, Leipzig 1913, p. 370-371.

⁶⁵ Zie N. De Pauw, *Het Leven en de Werken van Diederic van Assenede en van Willem uten Hove naar nieuw ontdekte Oorkonden*, Gent 1901.

sprake gekomen. Diederik kan als auteur worden beschouwd als de verpersoonlijking van de opkomst van die nieuwe sociale klasse van administrateurs en bureaucraten en haar klim naar de top van de hiërarchische ladder in de loop van de dertiende eeuw. De feodale vorst heeft nu, omwille van de groeiende complexiteit van het bestuur, resoluut de kant van de stedelijke intellectualiteit en handelsmentaliteit gekozen, ten nadele van de ridder die zijn maatschappelijke en politieke positie steeds verder uitgehold ziet. De zogenaamde 'klerken' begonnen in de dertiende eeuw dan ook meer en meer naast de ridderschap te staan, en door de constante confrontatie met de hoofse cultuur kwam er, mijns inziens, zelfs een soort assimilatieproces met de cultureel-maatschappelijke toplaag op gang. Een proces dat door de vorsten ten volle zou worden toegejuicht, omdat hen dit immers in staat stelde de absolute controle over deze sociale groep met zijn al maar sterker wordende politieke invloed, te behouden. Op het ogenblik dat het werk van Diederik van Assenede verschijnt, mogen we veronderstellen dat er één enkele groep is ontstaan, die nominaal en qua functies nog altijd is verdeeld in ridders en klerken, maar waarin de hoofse barrières toch grotendeels zijn weggevallen. Er rest tussen 'klerk' en 'ridder' nog slechts één 'diepe kloof', namelijk die van de ridderslag.

Beide groepen aan het feodale hof dienen zich nu echter te verdedigen tegen een andere maatschappelijke klasse, die in de dertiende eeuw zijn opmars onstuitbaar verderzet, namelijk de stedelijke handelsbourgeoisie, waarvan zowel de feodale vorsten als hun ridders (en, zij het in iets mindere mate, ook de 'klerken') financieel afhankelijk waren. Vanuit het bewustzijn van deze machtige klasse binnen de maatschappij, zou de zogenaamde 'hoofse barrière' nu tussen het volledige hof en de stedelijke handelaars, die er nog niet in geslaagd waren om tot deze 'culturele elite' door te dringen, worden opgeworpen. Voor de leden van de vorstelijke administratie was er, wegens het ontbreken van de ridderslag, slechts één mogelijkheid weggelegd om hun lidmaatschap van het 'hoofse college' expliciet naar de buitenwereld toe te manifesteren, namelijk het medium van de literatuur. Dit verklaart ook waarom niet alleen meer en meer namen van auteurs beginnen op te duiken, zoals Seger Diengotgafs met werken als *Tprieel van Trojen* en *Tpaerlement van Trojen*⁶⁶, en in het bijzonder Jacob van Maerlant, maar vooral waarom precies de reeds eerder genoemde archetypische romans zoals het verhaal van de Trojaanse oorlog specifiek in deze periode verschijnen in de Middelnederlandse literatuur. En tot die type-verhalen behoort alleszins ook *Floris ende Blancefloer*. Nochtans wordt de figuur van de handelaar allerminst negatief

⁶⁶ Zie J. Reynaert, - D. Coigneau- W. Waterschoot- A.M. Musschoot, Overzicht van de Nederlandse Letterkunde Deel I, Gent 1995, p. 49. Naar dit werk zal verder worden verwezen als REYNAERT-1995.

voorgesteld in het relaas van Diederic, integendeel zelfs. Later zal er op dit specifieke geval nog worden teruggekomen.

Anderzijds dient over de roman van Diederic ook te worden opgemerkt dat men in de dertiende eeuw kordaat het idyllische pad heeft gekozen. De heldendaden van de ridder, zoals die nog in de Franse B-bewerking verschijnen, zijn nu voorgoed van het voorplan verdwenen. Deze bewuste keuze valt enerzijds te verklaren vanuit het feit dat de 'klerk' in de onderlinge concurrentie aan het feodale hof enkel maar in de liefde met de ridder kon wedijveren, getuige de vele literaire discussies over welk van beide zich de beste minnaar betoont. Anderzijds is er de vaststelling dat vanaf het einde van de eerste helft van de dertiende eeuw de actie en de heldendaden ook in de literatuur blijkbaar hebben afgedaan. De ridder is op dat moment immers volledig hoveling geworden, gebonden aan zijn 'vrouw' door de 'amour courtois'. Literair blijkt dit vooral uit het feit dat er rond de eeuwwisseling een aantal romans worden geattesteerd, waarbij de liefdesscènes in de traditionele versvorm worden weergegeven, zoals aan de ridderroman tot dan toe eigen is, terwijl de zuivere actie in proza is gesteld, en bovendien nog op een hilarische manier wordt voorgesteld, zoals in de roman *Aucassin en Nicolette*⁶⁷.

Ofwel beleeft hij diezelfde 'hoofse liefde' tot God de vader in het lidmaatschap van een aantal mystieke colleges, zoals de Tempeliers bijvoorbeeld, die van gewone verdedigers van de pelgrimswegen naar Jeruzalem, tot een soort secte met sterk mystieke inslag aan het uitgroeien waren. Een werk als *Van de Levene Ons Heren* kan als een duidelijke getuige van deze strekking worden beschouwd.

Wat de strikte 'hoofse liefde' betreft, dient men bovendien ook rekening te houden met de invloed van de 'Roman de la Rose' die rond het eerste kwart van de dertiende eeuw wordt gedateerd⁶⁸, en waarin de hoofse regels tot de verovering van de 'vrouw' nu voor eens en altijd werden gecanoniseerd. Het is die invloed die volgens mij bij Diederic heeft geleid tot het zeer gerichte gebruik van een aantal passages uit de avonturen-variant van de Floris-roman, waar we later, bij de bespreking van de intertextualiteit, nog zullen op terugkomen.

De Griekse versie van *Floris ende Blancefloer* past misschien minder in het schema van maatschappelijke evolutie zoals het in dit artikel tot nu toe werd ontwikkeld, maar is vooral van grote waarde, waar het de evolutie van een literair

Zie LOT-BORODINE-1972, p. 84. Deze specifieke vormgeving van de roman staat bekend als de 'Chantefable'.

⁶⁸ Rond 1236 om precies te zijn.

thema en de daarbij aansluitende vaste topoi betreft. De Griekse roman is immers de enige bewerking van de poëtische versies, waarin de auteur zich puur op zijn Italiaanse voorbeeld heeft gebaseerd, zonder verder in enige mate met de overgeleverde verhaaltstof vertrouwd te zijn. Dit blijkt onder andere uit de manier waarop het thema van de kelk, dat als een vreemde rode draad doorheen het ganse verhaal loopt, in de Griekse versie wordt weergegeven. Waar de kelk in de oorspronkelijke idylle voor het eerst verschijnt als een belangrijk onderdeel van de prijs die de handelaars betalen aan de Moorse vorst Fenus, de vader van Floris, in de vorm van een beker met motieven uit de Trojaanse oorlog (een passage die in de Nederlandse roman van Diederic nagenoeg letterlijk wordt overgenomen), vindt men diezelfde kelk niet terug in de Griekse versie. Waar die bewuste kelk later in het verhaal een cruciale rol inneemt in het plan om bij Blancefloer in de toren te geraken, wordt in de Griekse roman plots een heel andere beker ten tonele gevoerd, waaruit de onbekendheid met de verhaaltraditie mag afgeleid worden, vooral daar de bewuste kelk wel in het Italiaanse *Cantare* wordt vermeld, waarop de Griekse roman teruggaat:

E trenta muli d'oro
 e'fecieno venire imantanamente;
 mille scudi d'agiurro lavorati
 ad aquile e a leoni certamente;
 astori e bracchi cum falcon mudati,
 ed una copa d'oro e d'ariento,
 ch'era dorata atorno a le sue brande
 tutta la storia di Troia la grande. (Stanza 74)⁶⁹

Wat in de Griekse versie het volgende is (vers 980-986):

Τριάντα μολάρια ἔδωκαν μάλαμαν καὶ χρυσάφιν,
 χίλια σκουτάρια ἐξαίρετα, χρυσοζωγραφισμένα,
 ἀετούς, γεράκια πάντερπινα, λεοντάρια ἡμερωμένα,
 ζαγάρια καὶ ἐξεπτέρια ἔτοιμα στὸ κυνήγι,
 κούπαν ὀρθὴν ὀλόχρυσην μετὰ λιθομαργάρων
 γύρωθεν νὰ ἔχη ἐξόμπλισες νὰ πρέπουν κατ' ἄξιαν.⁷⁰

⁶⁹ Zie CRESCINI-1969, p. 323.

⁷⁰ Zie KRIARAS-1955: "Dertig muil dieren gaven ze, beladen met goud, duizend uitzonderlijke schilden, met goud ingelegd, adelaars en prachtige haviken, tamme leeuwen, een beker, waarlijk geheel van goud, rondom met parelmoer ingelegd, opdat hij op een volgens hen

Het is alleszins opvallend dat precies in de Griekse versie, met haar eeuwenlange literaire traditie, de verwijzing naar Troje bij de kelk ontbreekt, waar die nochtans in alle andere versies, voor zover ik er in mijn onderzoek enig zicht op heb gehad, toch telkens aanwezig is. Dit op zich al vreemde fenomeen wordt nog opmerkelijker wanneer blijkt dat ten tijde van de Byzantijnse dynastie van de Palaiologen, na de herovering van Constantinopel door Michaël Palaiologos, er ook een Griekse versie van de alombekende *Roman de Troie*⁷¹ werd geschreven.

De duidelijkste blijk van onbekendheid van de - anonieme - auteur met de ondertussen ontstane overlevering van het Florisverhaal, schuilt echter in het ontbreken van de passage van de schijndood van Blancefloer, die in alle andere bewerkingen heel expliciet op de voorgrond treedt, en als een cruciale passus binnen de roman mag worden beschouwd als aanzet tot de eigenlijke queeste van Floris. Hoewel de auteur dit thema heel waarschijnlijk om redenen van tekstinterne logica heeft weggelaten (de tombe die Floris moet doen geloven dat Blancefloer dood is, kon immers nooit op tijd worden gebouwd, als men in acht neemt dat hij in een eerder geval nog tijdig ter plaatse was om Blancefloer van de brandstapel te redden), blijft het toch heel opvallend dat die passage ontbreekt, vooral omdat deze passage ook weer een duidelijke verwijzing is naar de mogelijke Byzantijnse roots van de oorspronkelijke Franse versie, aangezien de schijndood van de geliefde geldt als één van de geijkte thema's uit de romans van de 'Tweede Sofistiek' en die ten tijde van de Komnenoi.

Uit de voorgaande bemerkingen kan, naar mijn mening, misschien vreemd genoeg geconcludeerd worden dat de auteur van de Griekse *Floris ende Blancefloer* naar alle waarschijnlijkheid een Griek moet zijn geweest onder de westerse overheersing in de Peloponnesos, na de Vierde Kruistocht en de oprichting van het Latijnse keizerrijk van Constantinopel. Om deze stelling te verklaren lijkt het me dan ook aangewezen eerst eens dieper op de historische en maatschappelijke situatie in het toenmalige Griekenland in te gaan, en meer bepaald de Frankocratie⁷².

De verovering van Constantinopel en de daarop volgende annexatie van het Griekse vasteland in de Vierde Kruistocht van 1204, bracht deze gebieden onder de heerschappij van een numerieke minderheid van westerse, feodale ridders, die enkel konden steunen op hun militaire superioriteit om hun macht in stand te

passende wijze zou vergoed worden."

⁷¹ Zie BEATON-1989, p. 132-133.

⁷² Dit is de naam die wordt gebruikt om de periode van de Frankische overheersing in Griekenland aan te duiden, alsook het gebied waar de Franken zich hadden gevestigd.

houden⁷³. De maatschappelijke evolutie van de ridderschap met haar ontwikkeling tot een sterk afgesloten systeem en een duidelijke tendens tot kastevorming, zoals die op het einde van de twaalfde eeuw in volle ontplooiing was, om in de loop van de dertiende eeuw tot haar absolute hoogtepunt te komen, zou binnen Frankisch Griekenland nog worden versterkt, precies vanuit het westerse minderheidsbesef: "ils risquent donc d'être engloutis par celle-ci (de autochtone Griekse bevolking), à moins de préserver jalousement les prérogatives acquises par la conquête: on comprend dès lors le recours à une ségrégation institutionnalisée."⁷⁴ Er kunnen bijgevolg binnen de Grieks-Frankische maatschappij van de Morea (ik noem hier het gebied van de Frankocratie naar zijn voornaamste baronie) twee leidende klassen worden geattesteerd.

Ten eerste is er de dominante, maar numeriek kleine groep van westerse ridders, die vanuit een sterk klassebewustzijn blijven vasthouden aan hun eigen taal en cultuur, als de enige doorslaggevende factoren van onderscheid met hun Griekse onderdanen. De katholieke godsdienst zou als derde mogelijke factor in Griekenland nooit een voet aan de grond krijgen, vanwege de verregaande mate van godsdienstvrijheid die de Frankische heersers binnen hun gebied toestonden ter bestendiging van hun eigen macht⁷⁵.

De tweede leidende klasse binnen deze feodale maatschappij werd gevormd door de oorspronkelijk (d.w.z. voor de verovering) dominante groep van de lokale, landelijke magnaten⁷⁶. De meesten onder hen zouden zich trouwens na de verovering, vooral in het gebied van de Morea, onder de westerse suprematie stellen, om op die manier hun macht en positie te kunnen bewaren. In zekere zin konden ze zich onder het westers-feodale systeem zelfs verbeteren, onder andere door de invoering van het erfrecht. Er was dus in de Morea, reeds voor de verovering, een zekere feodale structuur aanwezig, die de westerse ridders verder ongemoeid lieten, zij het dat ze deze lieten overkoepelen door hun eigen organisatie⁷⁷.

⁷³ Zie D. Jacoby, *Recherches sur la Méditerranée orientale: XIIIe au XVe Siècle: Les Etats Latins en Roumanie*, p. 25.

⁷⁴ Zie Jacoby: *Les Etats Latins en Roumanie*, p. 34.

⁷⁵ Zie D. Jacoby, *Recherches sur la Méditerranée orientale: XIIIe au XVe Siècle: The Encounter of two Societies: Western conquerors and Byzantines in the Peloponnesus after the Fourth Crusade*, p. 890.

⁷⁶ Zie Jacoby: *Les Etats Latins en Roumanie*, p. 24.

⁷⁷ Zie Jacoby: *Les Etats Latins en Roumanie*, p. 23.

Bij de westerse ridders in Griekenland heerste er ook een uitgesproken belangstelling voor literatuur en cultuur (naar analogie met de Franse, Engelse en Vlaamse hofcultuur van dat ogenblik). Eén van de cruciale factoren in dit verband was naar alle waarschijnlijkheid hun wil om zich expliciet van de Griekse bevolking te onderscheiden, waardoor ze bovendien bleven vasthouden aan het gebruik van Frans en Italiaans (in de gebieden die waren geannexeerd door de Venetianen en de Genuezen), hoewel ze voldoende met het Grieks moeten bekend zijn geweest. Een karakteristiek voorbeeld voor deze situatie vinden we terug in de figuur van Leonardo da Veroli, de kanselier van Achaïa, die zijn fortuin onder andere had geïnvesteerd in de uitbouw van een bibliotheek, "for the list contains fourteen romances and two medical works."⁷⁸ Verder liet hij de werken waarin hij was geïnteresseerd kopiëren in Napels. Intrigerend is echter het feit dat tot die bibliotheek ook een 'Grieks boek' zou hebben behoord. Er is verder echter niets geweten over de mogelijke inhoud van dit laatste werk⁷⁹. Het gaat bij het merendeel van de werken uit de bibliotheek wel degelijk om publicaties gesteld in de eigen moedertaal. Dit laat ook vermoeden dat het vermelde 'Griekse boek' heel waarschijnlijk een oorspronkelijke roman moet zijn geweest, eerder dan een Griekse versie van *Floris ende Blancefloer*, aangezien het origineel, waarop het Grieks zich gebaseerd heeft, in de eigen taal van da Veroli was gesteld. Waarom dan eigenlijk die vertalingen?

De reden daarvoor is volgens mij te zoeken in de relatie tussen de westerse ridders en de landelijke Byzantijnse magnaten ten tijde van de Frankocratie. Deze laatsten zouden immers in hun streven naar macht proberen door te dringen tot de hoogste klasse van de westerse ridders, terwijl anderzijds door het culturele superstraat dat er in die gebieden was ontstaan door de militaire superioriteit van de ridders en hun banden met hun westerse 'thuislanden', "chez certains entre eux, elle s'exprime par une identification avec les valeurs, les attitudes et même l'histoire et la conscience de classe des chevaliers - conquérants latins: (...)."⁸⁰ Het zijn precies de Byzantijnse magnaten die zich assimileren met de westers-feodale cultuur om zich binnen de opperlaag van die maatschappij te kunnen integreren. Op basis daarvan zou er bij de Griekse mandatarissen van de feodale 'Moreotische' maatschappij een zekere literaire activiteit kunnen gepostuleerd worden, vanuit een drang tot persoonlijke legitimatie binnen het specifiek-culture-

Zie W. Miller, *The Latins in the Levant, a history of Frankish Greece*, New York 1964², p. 154. Naar dit werk zal verder worden verwezen als MILLER-1964.

⁷⁹ Zie MILLER-1964, p. 154.

⁸⁰ Zie Jacoby: *Les Etats Latins en Romanie*, p. 25.

le college van de westerse ridderschap enerzijds, en anderzijds als uitdrukking van de unieke mengcultuur die in de dertiende en veertiende eeuw binnen dit gebied ontstaat, nog bekrachtigd door de Italiaanse aanwezigheid in het gebied.

Dit verklaart ook waarom binnen de literatuur van de Byzantijnse Palaiologendynastie ongeveer alle literaire genres die op dat moment in het westen populair zijn door één of meer werken worden vertegenwoordigd, zoals de satirische dierenverhalen (met duidelijke reminiscenties naar de Reinaert-roman)⁸¹, de mystieke verhalen en de idyllische ridderromans, terwijl ook een aantal op dat moment heel recente werken in Griekse bewerkingen zijn terug te vinden, waarvoor ik heel concreet wil verwijzen naar de Griekse bewerking van de contemporaine *Théséïde*⁸² van Boccaccio.

De Griekse bewerking nu van het Italiaanse *Cantare di Fiorio e Bianciflore* hoort onder beide luiken thuis, aangezien de Italiaanse basisversie ongeveer rond dezelfde periode als het hoger genoemde werk van Boccaccio kan worden gedateerd⁸³. Het gaat hier echter niet om de zuivere idyllische roman, doch eerder om een meer strijdbare variant die teruggaat op de avonturenversie (die we in de stamboom met overlevering B hebben aangeduid). Een dergelijke versie is vooral te verklaren vanuit de meer strijdbare situatie van de ridders op dat moment, zowel in Noord-Italië (als condottiere) als in Griekenland zelf (waar men precies trachtte vast te houden aan de idealen zoals die in het laatste kwart van de twaalfde eeuw, in de werken van Chrétien de Troyes nagenoeg werden gecanoniseerd). Vreemd genoeg vinden we in de Griekse literatuur van de Frankocratie weinig of geen referenties naar de werken van Chrétien (waarschijnlijk omdat de Grieken zelf hun ridderideaal terugvonden in de literaire figuur van Digenis Akritis).

Die mengcultuur in de Morea blijkt trouwens heel duidelijk uit de Griekse Florisroman zelf, waar de veroordeling van Blancefloer aan bod komt, na haar valselijke beschuldiging voor de geënceneerde aanslag tegen de vorst. Haar veroordeling gebeurt daar via een volksraadpleging door de vorst naar de maat van de Italiaanse Podesta (die in voege was in stadsrepublieken als Genua), na eerst de zaak aan zijn adellijke hofkring te hebben voorgelegd (verzen 390-396):

Ἐμοὶ τοπάρχαι, ἄρχοντες καὶ συνοικήτορες μου,

⁸¹ Zie D.C. Hesseling: *Reinaert de Vos in Griekenland*, uit *Uit Byzantium en Hellas*, Haarlem 1927, zoals opgenomen in de verzamelbundel *Nieuw Hellas*.

⁸² Zie BEATON-1989, p. 138-139.

⁸³ Zie CRESCINI-1969, p. 56. Volgens de auteur zou de redactie van de *Théséïde* eerder zijn gebeurd dan die van het *Cantare*, die pas zou stammen uit de periode 1345-1349.

ἴδετε τόλμην γυναικὸς καὶ φθόνον εἰς ἐμένα!
 ἀντὶ τιμῆς ἀνταμοιβὴν ἐμὲν νὰ φαρμακώσῃ!
 Καὶ παρευθὺς ἐπρόσταξεν τὸ βέλος νὰ σαλπίσῃ,
 νὰ συναχθοῦσιν ἅπαντες οἰκήτορες τῆς χώρας,
 οἱ πένητές τε καὶ οἱ πτωχοί, τὴν δίκην νὰ δικάσουν.⁸⁴

In verband met de Griekse roman dient nog te worden opgemerkt (ook in verband met de Italiaanse versie trouwens) dat ondanks het feit dat beide bewerkingen teruggaan op de avontuurlijke B-variant van de oorspronkelijke Franse roman, ze toch niet alle onderscheidende topoi van die tweede variant hebben overgenomen. Voor het Grieks kan dit vrij makkelijk worden verklaard vanuit het feit dat de auteur zich, wat de westerse literatuur betreft, uitsluitend op zijn Italiaanse voorbeeld heeft gebaseerd. Voor de Italiaanse versie is er een probleem daar zij nagenoeg rechtstreeks op de Franse B-versie teruggaat. Er zijn hiervoor twee wegen ter verklaring die niet noodzakelijk los hoeven te staan van elkaar. Enerzijds kunnen we de visie van Winckelman⁸⁵ op het vertaalwerk van Diederich van Assenede extrapoleren naar het Italiaanse *Cantare*, waarbij we stellen dat de auteur zijn bewerking heeft gerationaliseerd, getuige de vaak rommelige en onwaarschijnlijke passages die in de B-versie zijn bijgevoegd. Anderzijds kunnen we, in aansluiting op bepaalde theorieën van het echtpaar Jeffreys, stellen dat slechts een beperkt aantal, relevante passages, waarvan reeds een zekere overlevering bestond, in de mondelinge overlevering van dit verhaal, die er zeker moet zijn geweest, zijn bewaard gebleven⁸⁶. De B-passages zoals die in de Italiaanse en de Griekse versie bewaard zijn gebleven, behoren dan ook tot de meest relevante en de meest naadloos passende binnen de complete intrige.

⁸⁴ Zie KRIARAS-1955: "Mijne heren, burggraven en leden van mijn hof, bezie de driestheid van een vrouw en haar afgunst tegenover mij ! In plaats van mij eer te bewijzen heeft ze mij als beloning willen vergiften ! En dadelijk verordende hij dat er appel zou worden geblazen opdat alle inwoners van het land zouden samenkomen, de rijken en de armen, om een oordeel te vellen."

⁸⁵ Zie J.H. Winckelman, Diederich van Assenede en zijn Oudfranse bron: de *Floire et Blancheflor* (version aristocratique), in *De Nieuwe Taalgids*, jaargang 77, nummer 8, 1984.

⁸⁶ Zie Jeffreys, *Formulas in the Chronicle of the Morea, en Imberios and Margarona: the Manuscripts, Sources and Edition of a Byzantine Verse Romance*, beide opgenomen in *Popular Literature in Late Byzantium*.

Wanneer we nu de drie besproken versies, namelijk de Franse A-variant, de Nederlandse roman en het Griekse werk naast elkaar leggen, kunnen er toch een aantal verrassende conclusies worden getrokken. Ik beperk me hier vooral tot een aantal heel globale opmerkingen en besluiten.

In eerste instantie kunnen we stellen dat de zogenaamde vertalingen, zoals we duidelijk kunnen merken in de relatie tussen de Griekse roman en zijn Italiaanse voorbeeld, en in die tussen de Nederlandse en de Franse roman, allesbehalve strikte vertalingen zijn, maar eerder (soms vrij losse) bewerkingen. Er zijn hiervoor in alle drie de nu besproken werken te veel voorbeelden te vinden om op te noemen (hoewel sommige reeds zijn aangestipt), zowel in de details als in cruciale passages. In het verdere verloop van dit artikel zullen nog een aantal dergelijke voorbeelden de revue passeren.

Dit neemt echter niet weg dat sommige passages wel degelijk letterlijke vertalingen zijn van het voorbeeld, waarbij ik meteen ook wil wijzen op het feit dat de roman reeds in zijn Franse basisversie duidelijk in twee delen uiteenvalt, enerzijds de plundertocht van de Moorse vorst, die eindigt met de verkoop van Blancefloer als slavine, en anderzijds de queeste van Floris, op zoek naar Blancefloer, en de manier waarop hij in de harem binnen raakt als hoogtepunt. De nu volgende voorbeelden zijn uit beide delen afkomstig. Hier moeten duidelijk twee verhalentradities actief zijn geweest die elkaar in Zuid-Frankrijk op een vruchtbare manier gevonden hebben:

Floire et Blancheflor (vers 298 en vers 409):

Li vueill **fere le chief couper**

Si li **ferai le chief couper**

En *Floris ende Blancefloer* (vers 392 en vers 563):

Ic wille haer **thoeft doen ave slaen**

Ic wille haer te hant **doen thoeft af slaen.**

In de Italiaanse versie vindt men deze tweeledigheid overduidelijk terug in de stanza's 29 en 65:

Or torna la cagione a re Felicie,
e lascia istar di Fiorio innamorato:
a la reina disse: inperadricie,
lo tuo figliuolo a Montorio o mandato;
Biancifiore, la falsa melettrice,
bene credo che l'agia afaturato;
ma se di lei non faccio vendetta,
giamai non portero corona in testa. (Stanza 29)

E re Felice dicie a la reina:
 lo tuo figliol si muore innamorato:
 novelle avute i' n'o questa matina,
 che m'anno fortemente consumato:
 distrutti siamo per questa fantina;
ben credo che ci l'abia afaturato;
ma se di lei non faccio vendetta,
*giamai non portero corona in testa.*⁸⁷ (Stanza 65)

Wat in het Grieks te lezen staat in de verzen 339 en 894:

*οὐ μὴν φορέσω ἀπὸ τοῦ νῦν στέμμαν στὴν κεφαλὴν μου,*⁸⁸
*εἰς τὸ κεφάλι μου ποτὲ στέμμα καὶ μὴν φορέσω.*⁸⁹

Uit dit voorbeeld blijkt ook duidelijk dat er bij het ontstaan van de Italiaanse versie een breuk in de traditie is waar te nemen, waarbij het zwaartepunt verschuift van de figuur van de Moorse vorst in de oorspronkelijke idylle naar Floris zelf, wat veel beter past bij de rol van actieve ridder die hij in de Italo-Griekse overlevering op zich neemt.

Wanneer we de drie versies nu op een meer inhoudelijk niveau bekijken, valt op hoe de maatschappelijke evolutie, zoals die hoger in dit artikel is uiteengezet, zijn weerslag heeft binnen bepaalde passages van het verhaal. Dit komt nog het best tot uitdrukking in de passage waarin de handelaars waaraan Blancefloer als slavin wordt verkocht, aan bod komen. Waar in de Franse versie de figuren van de handelaars slechts heel zijdelings worden vermeld om meteen over te gaan naar de uitvoerige beschrijving van de prijs die ze voor Blancefloer betalen (*Floire et Blanceflor*, verzen 420-497), krijgen ze van Diederich toch reeds een grotere rol in het verhaal, in die zin dat de poorters van de stad die Blancefloer effectief hebben verkocht, in opdracht van hun vorst, als een soort raadgevers van de jonge Floris in de zoektocht naar zijn geliefde zouden fungeren (*Floris ende Blancefloer*, verzen 1459-1467, en vooral vers 1465: "Haer raet mach mi wel vromen.").

Zie CRESCINI-1969, p. 302.

⁸⁸ Zie KRIARAS-1955: "Vanaf nu zal ik de kroon niet meer op mijn hoofd dragen."

⁸⁹ Zie KRIARAS-1955: "De kroon zal ik nooit op het hoofd dragen."

In de Griekse roman vinden we heel duidelijk de toenmalige toestand binnen het Byzantijnse Rijk terug, waarin de Italiaanse handelsrepublieken Venetië en Genua op economisch vlak ongeveer het volledige bekken van de Egeïsche Zee domineerden. De koning onderhandelt in de Griekse versie immers rechtstreeks met de 'zogenaamde' handelaars, die eerder als piraten kunnen worden beschouwd (een praktijk die in de loop van de veertiende en de vijftiende eeuw welig zou tieren in de Middellandse Zee). Blancefloer wordt trouwens niet zomaar te koop aangeboden, maar er dient door de vorst duchtig te worden onderhandeld over de prijs, hetgeen ook weer expliciet verwijst naar de afhankelijke handelspositie die, zowel het Byzantijnse Rijk als de westerse baronieën van de Frankocratie, innamen ten aanzien van de bloeiende Italiaanse handelssteden (*Phlorios kai Platzia-Phlora*, verzen 910-986). In de volledige passage met de handelaars neemt de uiteindelijke beschrijving van de prijs die voor Blancefloer wordt betaald, slechts een heel miniem gedeelte in. De rest van de toch wel vrij indrukwekkende passus (in vergelijking met de duidelijk minder uitgebreide aandacht die aan soms heel wat meer cruciale onderdelen van het verhaal wordt besteed) is volledig gericht op de beschrijving van de handelaars en hun onderhandelingen met de vader van Floris.

Een derde globale conclusie die uit de vergelijking van de drie romans kan worden getrokken, en die heel nauw aansluit bij de eerste, is het gegeven dat elk van de besproken werken niet op zich staat, maar geconcipieerd is als een uitgebreid weefsel van intertextuele relaties met de eigen literatuur.

Zelfs in de oorspronkelijke Franse versie zijn er tal van sporen aan te treffen die verwijzen naar andere romans in de volkstaal, en vooral naar de *Roman d'Enéas*, onderdeel van de hoger vermelde klassieke trias. Dit is meteen een sterk tekstintern element dat de binding tussen deze drie 'eerste' romans en de idyllische versie van *Floris ende Blancefloer* enkel kan bekrachtigen. Ook mijn argumentatie terzake, als zou de Florisroman als een soort preliminair handboek van de hoofse liefde kunnen beschouwd worden in de uitgebreide legitimatiepolitiek van de vorstelijke hoven van Frankrijk en vooral van Engeland, wordt door deze rechtstreekse band met de *Roman d'Enéas* ondersteund, precies omdat in deze laatste roman de liefde reeds een cruciale plaats inneemt, op dezelfde hoogte als de avontuurlijke component.

Verder zijn er in de Franse idyllische versie nog duidelijke verwijzingen terug te vinden naar werken als *Pyramus en Thisbé* dat kadert in een complete literatuur van vertalingen en bewerkingen van Ovidius, zoals die in de loop van de twaalfde eeuw was ontstaan in de verschillende troubadoursscholen in Frankrijk, alsook referenties naar het werk van Ovidius zelf. Hiermee is meteen ook een derde element aangehaald dat van groot belang is geweest in de uiteindelijke

redactie van *Floris ende Blancefloer* en het ontstaan van de middeleeuwse idyllische roman⁹⁰.

Hoewel het Grieks, zoals reeds hoger gesteld, een vrij nauwe vertaling is van het Italiaanse *Cantare*, zijn er toch heel wat intertextuele referenties in de roman terug te vinden. De meest geciteerde is wel de passus waarin Floris' vader zijn zoon bij diens vertrek op zijn zoektocht naar Blancefloer de nodige goede raad meegeeft, met daarbij onder meer het advies dat hij de mensen met de nodige vrijgevigheid en generositeit dient te benaderen. In de Griekse roman zou deze passage nagenoeg letterlijk zijn overgenomen uit de zogenaamde *Spaneas*⁹¹, een werk in de Griekse volkstaal, dat in de twaalfde eeuw wordt gedateerd. Dit werk kadert in een breed gamma van Byzantijnse moraliserende literatuur in het genre van de *Λόγος Παραίνετικός*⁹² (de eigenlijke titel van de *Spaneas* is dan ook *Διδασκαλία Παραίνετική*), waarin duidelijk een ander, meer retorisch en bijbels stijlregister wordt gehanteerd, zoals bijvoorbeeld blijkt in de verzen 1107-1110. Vanaf dat punt in het verhaal zal een dergelijk stijlregister nog een aantal malen worden gehanteerd, onder meer in de verzen 1182-1184 en in de passage 1254-1257. Vooral in de verzen 1518-1523 wordt diezelfde specifieke stijl door Floris gebruikt om aan zijn hart als het ware de goede houding op te leggen ten aanzien van Blancefloer.

De expliciete verwijzing naar een dergelijk werk is van uitzonderlijk groot belang, aangezien het ons een beeld geeft van de Griekse literatuur die er ten tijde van de Frankocratie werd gelezen en zodoende ook als 'populair' mag worden beschouwd. Op die manier kunnen we ons ook een zeker beeld vormen van de geletterde kringen van die periode.

Een andere vermeldenswaardige schakel in de intertextuele ketting van de Griekse Florisroman is de aanwezigheid in de tekst van sterke natuurbeelden, zoals in vers 34 de bijna idyllische natuurschildering ter aankondiging van de brutale overval op het konvooi van de pelgrims. Het gaat hier wel om een verta-

⁹⁰ Zie voor al deze verwijzingen en reminiscenties de noten bij de uitgave van Pelan in PELAN-1956.

⁹¹ Zie KNÖS-1962, p. 81-82, maar vooral H-G. Beck, *Geschichte der Byzantinischen Volksliteratur*, München 1971, p. 106: "Dann ist des langen und breiten von der Freundschaft die Rede, vom Benehmen in einem Dienstverhältnis, von der Beherrschung der Zunge, vom Gebet, von der Tugend, vom Reichtum, von der Armut, von der Vorsicht bei Gastereien, von den besonderen Pflichten eines Vorgesetzten usw." Naar dit werk zal verder worden verwezen als BECK-1971.

⁹² Zie BECK-1971, p. 105. De term betekent zoveel als 'vermanende redevoering'.

ling van het vijfde stanza uit de Italiaanse versie, en sluit dan ook hoogstwaarschijnlijk aan bij de idyllische natuurschilderingen die we ook terugvinden in de lyriek van de Franse troubadours bijvoorbeeld, als een gepast decor voor het liefdesspel. Dit functionele gebruik van de natuur moet echter als een algemeen literair procédé binnen de Middeleeuwen worden beschouwd, aangezien we het ook kunnen aantreffen in de Griekse literatuur van dat ogenblik. In vers 53 vinden we een soortgelijk gebruik terug, waarin een vergelijking van zijn mannen met wolven de opdracht vervangt die de Moorse koning heel expliciet aan zijn ridders geeft in de Franse, de Nederlandse en de Italiaanse versie, zodat we toch kunnen stellen dat we in de natuurschildering met een typisch Grieks element worden geconfronteerd. Voor beide verzen zijn er immers parallele passages terug te vinden in het epos van *Digenis Akritis*. Wat de natuurschildering betreft, verwijst ik naar boek VI, vers 732-733:

Τῆς δὲ ἡμέρας τῷ φωτὶ ἄρτι διαυγαζούσης
καὶ τοῦ ἡλίου λάμποντος ἐπὶ τὰς ἀκρωρείας.⁹³

Een duidelijke reminiscentie aan de dieren-metafoor treffen we aan in boek I, vers 173-174:

κραυγᾶζων ὥσπερ ἀετὸς καὶ συρίζων ὡς δράκων
ὡς λέων ὠρυόμενος καταπιεῖν τὸν νέον.⁹⁴

Het zou echter te ver gaan om vanuit dit miniem aantal verzen een directe invloed van het *Digenis*-epos te impliceren. Het parallelisme wijst echter wel op het bestaan van een conventioneel gebruik van dergelijke natuurbeelden binnen de Griekse middeleeuwse literatuur. "L'intime liaison entre la nature et l'homme est un caractéristique du peuple grec. Ce sont la nature et sa beauté qui éveillent l'inspiration des poètes populaires. La comparaison de l'homme avec l'aigle et le faucon est connue déjà d'Homère, et la perdrix comme symbole de la mère affectueuse vient d'une ancienne conception."⁹⁵

⁹³ Zie *Digenes Akrites*, edited with an introduction, translation and commentary by J. Mavrogordato (op basis van het manuscript van Grottaferrata), Oxford 1956: "En net toen met het licht de dag aanbrak, en de zon schitterde over de bergtoppen." Naar dit werk zal verder worden verwezen als MAVROGORDATO-1956.

⁹⁴ Zie MAVROGORDATO-1956: "Krijgend als een arend en sissend als een serpent, brullend als een leeuw om de jongeling te verslinden."

⁹⁵ Zie KNÖS-1962, p. 17.

Op zijn beurt zal de Griekse Florisroman ook de nodige sporen nalaten binnen de verdere Griekse middeleeuwse literatuur, en vooral in de roman van *Imberios en Margarona*⁹⁶. Een expliciete reminiscentie aan de beginverzen van de Griekse versie van *Floris ende Blancefloer* treffen we aan in de beginverzen van een zogenaamde 'originele', Griekse roman, namelijk de *Achilleïde*. Ik laat beide passages ter illustratie op elkaar volgen, te beginnen met de aanvangsverzen van de Floris-roman (die trouwens een vertaling zijn uit het Italiaans⁹⁷):

Εἷς καβελλάρης εὐγενῆς ἐκ Ρώμης
 ἀνδρεῖος, καλοπρόσωπος, ἐν παλαιοῖς τοῖς χρόνοις
 ἔσχε παρθένου σύζυγον, πλὴν ἐξ αὐτῆς τῆς κόρης
 τέκνον οὐδὲν ἐποίησεν κ' ἐτρώθηκεν τῇ λύπῃ.
 Ὑπῆρχε γὰρ εὐγενικῆ, τὸ εἶδος κρυσταλλόχροια,
 ἑξαίρετος εἰς ἡλικιάν, πλὴν ἦτον ὠραιωμένη.
 Εἰς ἡλικιάν κυπάρισσος, σελήνη εἰς τὴν ὄψιν,
 ὁ κύκλος τοῦ προσώπου της τὸν ἥλιον ἀντηγύει·
 τὸ κάλλος της τὸ ἑμορφον φλόγα νὰ παρασταίνη.
 Ἰδὼν δὲ ὁ αὐτῆς τὴν ἀτεκνίαν
 ἐκ βάθους τῆς αὐτοῦ ψυχῆς Θεὸν ἐξιλεοῦτο
 καὶ πρέσβυν παρεστήσατο μύστην τοῦ τηλικούτου
 Ἰάκωβον, τὸν ἔνδοξον ἀπόστολον Κυρίου,
 ὡσαν νομίζων παρρησιάν ἔχειν πρὸς τὸν Δεσπότην
 τοῦ χάριν δοῦναι αἰτήσεως ἵνα τεκνοποιήσῃ,
 ὁ δὲ ἀνὴρ τῆς γυναικὸς ἀν λάβῃ τοιαύτην χάριν.⁹⁸ (vers 1-16)

⁹⁶ Zie Jeffreys: *Imberios and Margarona: the Manuscripts, Sources and Edition of a Byzantine Verse Romance*.

⁹⁷ Zie CRESCINI-1969, p. 92-93, stanza 2:

Un cavalier di Roma anticamente
 prese per moglie una gentil pulzella,
 e era molto richisimo e posente
 d'oro e d'avere di molte castella;
 ma non poteva aver figliuol niente
 da quella rosa fresca e tenerella:
 a santo Iacobo promise andare,
 se la moglie potese ingravidare.

⁹⁸Een edel ridder uit Rome, dapper, knap, nobel van jaren, had een maagdelijke echtgenote, maar hij kon van haar geen kinderen krijgen en dat verscheurde hem van verdriet. Zij was

Achilleïde, vers 20-37:

Εἷς τῶν Ἑλλήνων βασιλεύς, εὐγενικός καὶ ἀνδρείος,
 πλούσιος καὶ πανευτυχῆς ἐν χώρᾳ Μυρμιδόνων,
 ἔρωτικός, πανευειδής, ἀγέρωχος τὸν τρόπον,
 εἶχεν γὰρ νέους μαχητὰς καὶ διαλεκτὰ φουσσάτα,
 πρὸς μάχας καὶ παραταγὰς ὅλους ἀνδρειωμένους·
 ποτέ του γὰρ οὐκ ἠθέλεν, εἰς ὅλον τὸ φουσσάτον
 ἄνδρα νὰ ἴδῃ πολεμιστὴν ἐξ ἀφανῶν γονέων,
 εἰμὴ ἐκ γένους ἔκλαμπρου, πάνυ πλουσιωτάτου.
 Ἔσχηκεν γὰρ καὶ σύζυγον ὁ βασιλεύς ἐκεῖνος
 ἔρωτικὴν, ἐξαίρετον, ἀντικρυς Ἄφροδιτην
 καὶ ἦν ἰδεῖν ἀνδρόγυνον τοῦ κόσμου ἐξαιρεθῆναι,
 νέους τε καὶ πανευειδεῖς, πανευτυχεῖς, πλουσίους,
 ἦν δὲ καὶ τὸ διάδημα λαμπρὸν τῆς βασιλείας·
 φουσσάτα καὶ παραταγὰς, τίς νὰ τὰ ἀριθμήσῃ;
 Τοῖνον ἐκεῖνος ὁ λαμπρὸς ὁ βασιλεύς Ἑλλήνων
 δώδεκα χρόνους ἔποικεν παιδὶν νὰ μὴ ποιήσῃ,
 καὶ ἐθλίβετο ἡ καρδίᾳ του, ἐτήκετο ἡ ψυχὴ του.⁹⁹

immers edel, met een kristalkleurig lichaam, uitzonderlijk van gestalte, naast het feit dat ze een schoonheid was. In haar houding was ze een cypres, in haar uitzicht de maan, de kring van haar gezicht weerspiegelde immers de zon: haar ongelooflijke schoonheid deed een vlam ontbranden. Toen hij haar zo kinderloos zag smeekte hij God uit het diepst van zijn ziel en hij wendde zich tot Jacobus, de befaamde apostel van de Heer, als mystieke ambassadeur voor zijn vraag, aangezien hij meende op die manier enig gehoor te vinden bij de Heer." Zie KRIARAS-1955.

⁹⁹ "Een koning der Grieken, edel en dapper, (leefde) rijk en volkomen gelukkig in het land der Myrmidonen; hij was lieflijk, mooi, en arrogant in zijn manieren, daar hij jonge strijders en uitgelezen troepen tot zijn beschikking had, allen befaamd in gevechten en in hun gelederen, als goed, edel en dapper; nooit wilde hij in geheel zijn leger immers een krijger zien van lage, onwaardige afkomst, maar (wel iemand die afkomstig was) uit een schitterend en uiterst rijk geslacht. Die koning nu had ook een echtgenote, die lieflijk was, een uitzonderlijke verschijning, een dubbelgangster van Aphrodite; en het was een uitzonderlijk koppel voor de wereld om naar te kijken, jong en mooi, volmaakt gelukkig en rijk, en ze droegen de stralende kroon van het koningschap; ze hadden legers en gelederen, te veel om te tellen. Die schitterende koning van de Grieken was echter twaalf jaar lang niet in staat een kind te verwekken, en dat verdriette zijn hart, het sneed in zijn ziel." Zie D.C. Hesseling, *Achilléide Byzantine*, Amsterdam 1919.

Precies vanwege deze latere verwijzingen moet de Griekse Florisroman binnen zijn tijd en cultuur blijkbaar als een belangrijk en toonaangevend werk worden beschouwd.

Wat betreft de vaststelling van mogelijke intertextuele relaties worden we in de Nederlandse versie met moeilijkheden geconfronteerd, aangezien er nagenoeg geen expliciete verwijzingen naar andere literaire werken zijn terug te vinden, behalve de vermelding van enkele namen van klassieke auteurs, die op dit vlak echter verder buiten beschouwing kunnen worden gelaten. Toch is dit principe van intertextualiteit ook voor de Nederlandse Florisroman niet onbelangrijk en zeker niet onbestaande, als zelfs de Franse basisversie krioelt van de verwijzingen naar andere werken uit een literatuur, die op het moment dat de eigenlijke roman werd geredigeerd, nog in volle ontwikkeling was. Er moeten dus wel degelijk bepaalde elementen in het Nederlands terug te vinden zijn.

Als een mogelijk - belangrijk - voorbeeld van intertextualiteit in de Nederlandse roman van Diederic van Assenede zou ik graag willen verwijzen naar de waarschijnlijke bekendheid van de auteur met de B-versie van *Floire et Blanceflor*, ook al is zijn werk hoofdzakelijk op de idyllische A-variant gebaseerd. Deze bekendheid nu blijkt, naar mijn mening, vooral uit de vermelding van het detail dat de echtgenote van Floris' vader zich een slavin zoekt om Frans te leren spreken, en verder ook uit de plotse ommezwaai van het verhaal naar het standpunt van Blancefloer, dat precies één van de cruciale punten uit de avontuurlijke variant is, zoals eerder in dit artikel uiteengezet. Ook de verwijzing naar de zogenaamde 'liefdesschool' bij de aankomst van Floris in Montorië dateert duidelijk uit de B-roman, aangezien dit thema ook aanwezig is in de Italiaanse en de Griekse versie. Of Diederic al dan niet bekend was met allebei de versies in de overlevering van *Floris ende Blancefloer* kan enkel door nader intertextueel onderzoek binnen de Middelnederlandse literatuur worden uitgemaakt, daar de huidige algemene opinie over deze Middelnederlandse roman als een pure vertaling van zijn Franse voorbeeld afbreuk doet aan het uitzonderlijke talent van Diederic, en aan deze mijlpaal binnen de Europese literatuurgeschiedenis tout court.

Koen GENTIER